

**Атроф-муҳитнинг ифлосланишини камайтиришда давлат ва
жамоатчилик ҳамкорлигининг аҳамияти**

Илмидин Тошматович Ёрматов,

и.ф.н., Фарғона политехника институти доценти,

E-mail: ilmidin.yormatov@mail.ru +998975035893

***Аннотация:** Мазкур мақолада атроф-муҳитнинг ифлосланишини камайтиришда давлат ва жамоатчилик ҳамкорлигининг аҳамияти, унинг асосий йўналишлари ва амалга ошириш механизмлари ёритиб берилади. Атроф-муҳитнинг ифлосланишини келтириб чиқарувчи асосий омиллар таҳлил қилинган ва уларни ҳал этишда давлатнинг ва жамоатчиликнинг ўзаро ҳамкорлигининг зарурати асослаб берилган. Давлат ва жамоатчилик ҳамкорлигининг қонунчилик ва норматив-ҳуқуқий база такомиллаштириш, давлат-хусусий шериклик, давлат ва жамоатчилик назорати, ахборот алмашиниши ҳамда малакавий ва молиявий қўллаб-қувватлаш каби асосий механизмлари таҳлил қилинган.*

***Калит сўзлар:** атроф-муҳит, ифлосланиш, давлат, жамоатчилик, ҳамкорлик, механизмлар, қонунчилик, назорат, молиявий қўллаб-қувватлаш.*

Бугунги кунда атроф-муҳитнинг ифлосланиши глобал муаммолардан бири ҳисобланади. Ушбу муаммони ҳал этишда давлат ва жамоатчилик ҳамкорлиги муҳим ўрин тутаяди. Чунки атроф-муҳитни асраш ва муҳофаза қилишда давлатнинг қонунчилик, бошқарув ва назорат функциялари билан жамоатчиликнинг эътибор, таклифлар ва фаол иштироки уйғунлашиши талаб этилади.

Ҳозирги глобаллашув жараёнлари атроф-муҳит ифлосланиши муаммосини янада кучайтирмоқда. Саноат, энергетика, қишлоқ хўжалиги ҳамда транспорт воситалари сонининг кескин ошиши, аҳоли сонининг кўпайиши ва урбанизация жараёнининг кучайиши, истеъмол

маданиятининг ўзгариши каби жараёнлар атроф-муҳитга салбий таъсир кўрсатмоқда. Бу эса жамиятни табиий муҳитни асраш ва унинг ифлосланишини камайтириш учун қатъий чора-тадбирлар кўришга мажбур қилмоқда.

Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва унинг ифлосланишини камайтириш жараёнида давлат ва жамоатчилик ўртасидаги ўзаро ҳамкорлик муҳим ўрин тутди. Чунки давлат томонидан қонунчилик базасининг такомиллаштирилиши, бошқарув ва назорат тизимларининг янада ривожлантирилиши билан бир қаторда, жамоатчиликнинг ҳам бу жараёндаги фаол иштироки муҳим аҳамият касб этади. Жамоатчилик томонидан муаммоларни аниқлаш, давлат органларига таклифлар киритиш, уларнинг амалга оширилишини назорат қилиш каби вазифалар атроф-муҳитни муҳофаза қилиш борасидаги самарадорликни оширади.

Замонавий жамиятда атроф-муҳитнинг ифлосланиши қатор омиллар таъсирида юзага келмоқда. Булар жумласига қуйидагиларни киритиш мумкин:

1. Саноат, энергетика ва қишлоқ хўжалиги соҳаларида ишлаб чиқариш ҳажмларининг кескин ошиши натижасида ҳосил бўлаётган чиқиндилар миқдорининг кўпайиши. Бу ҳаво, сув ҳамда тупроқ ифлосланишига олиб келмоқда. Хусусан, кўмир ёқилғиси ва нефть маҳсулотларидан фойдаланиш, ноқорректив ишлаётган корхоналар, деҳқон хўжаликларининг ноэкологик қишлоқ хўжалиги амалиётлари натижасида ҳавога зарарли моддалар ташланмоқда. Сув ҳавзаларига эса саноат чиқиндилари, пестицид ва ўғитлар, канализация оқава сувларининг тўғри тозаланмасдан сизиб кириши ҳисобига ифлосланиш юз бермоқда.

2. Автомобиллар ва бошқа транспорт воситалари сонининг тез суръатлар билан кўпайиши натижасида ҳавога чиқариладиган зарарли газлар миқдорининг ошиши. Автомобиллар ҳаво ифлосланишининг асосий манбаи бўлиб, углерод оксиди, углеводородлар, азот оксидлари, рух ва бошқа кимёвий моддалар ташланади.

3. Аҳоли сонининг кўпайиши ва урбанизация жараёнининг кучайиши оқибатида коммунал хизматлар, куйи меъёрий ва маданий хизматлар сифатининг ёмонлашуви. Бу эса канализация, маиший чиқиндилар, сув таъминоти каби соҳалардаги ноқаноатли ҳолат натижасида атроф-муҳитнинг ифлосланишига олиб келмоқда.

4. Истеъмол маданияти ва атроф-муҳитга бефарқ муносабат кучайиши оқибатида аҳоли томонидан чиқариладиган маиший чиқиндилар миқдорининг ортиши. Бу муаммони янада чуқурлаштириб, тубдан ечимини топиш талаб этилади.

Ушбу муаммоларни ҳал этишда давлатнинг ва жамоатчиликнинг ҳамкорлиги муҳим аҳамият касб этади. Жумладан, давлат ўз зиммасига куйидаги вазифаларни олади:

- Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурсларни оқилона фойдаланишга доир қонунчилик ва норматив-ҳуқуқий базани такомиллаштириш. Бунда атроф-муҳитни ифлослантирувчи корхоналар ва транспорт воситаларига қўйиладиган меъёр ҳамда талабларни қатъийлаштириш, стандартларни жорий этиш, чиқиндиларни қайта ишлаш ва баргараф этиш тизимини такомиллаштириш лозим.

- Ишлаб чиқарувчи корхоналар, транспорт воситалари ва аҳоли томонидан атроф-муҳитга салбий таъсир кўрсатувчи омилларни қаттиқ назорат қилиш ва ушбу таъсирни минимал даражага келтириш. Бунда аниқланган бузилишлар учун жавобгарликни кучайтириш муҳим аҳамият касб этади.

- Қурилиш, коммунал хўжалик ва бошқа инфратузилма соҳаларига инвестицияларни жалб этиш орқали атроф-муҳит ҳолатини яхшилаш. Аҳоли ва бизнес субъектларини атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва унинг ифлосланишини камайтириш бўйича тушунтириш ҳамда уларни жалб қилиш.

Жамоатчилик эса куйидагиларни амалга оширади:

- Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва ифлосланишини камайтириш бўйича давлат дастурлари, қонун ҳужжатлари ва бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлари лойиҳаларини ишлаб чиқишда фаол иштирок этиш. Бунда жамоатчилик экспертлар ва фермерлар, ишбилармонлар, фаол аҳоли вакиллари ва бошқа манфаатдор томонларни жалб қилиши ва уларнинг таклифларини ўрганиши мақсадга мувофиқ.

- Ишлаб чиқарувчиларнинг, транспорт ва коммунал хўжалик ташкилотларининг фаолиятини мунтазам назорат қилиш ва уларни атроф-муҳитни муҳофаза қилишга қаратилган чора-тадбирларни амалга оширишга мажбур қилиш. Бунда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар, жамоатчилик ташкилотлари, ОАВ ва фаол фуқаролар иштироки муҳим аҳамият касб этади.

- Ўз ҳудудларида атроф-муҳитни ифлослантирувчи ва ресурсларни нооқилона фойдаланувчи чиқиндилар полигонларини қуришга қарши чиқиш ва уларнинг жойлашувини қайта кўриб чиқиш учун давлат ва маҳаллий ҳокимият органларига мурожаат қилиш. Бунда жамоатчилик маҳаллий аҳоли билан ҳамкорликда ҳаракат қилиши лозим.

- Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва унинг ифлосланишини камайтириш бўйича турли акциялар, ҳамкорликдаги ишлар ва ижтимоий ҳаракатларни ташкиллаштириш. Бу борада аҳолининг ижтимоий фаоллигини ошириш, уларнинг атроф-муҳит муаммоларига бефарқлигини йўқотиш муҳим аҳамият касб этади.

Таъкидлаш жоизки, атроф-муҳитни ифлослантирувчи омилларни камайтиришда давлат ва жамоатчилик ўртасидаги ҳамкорлик муҳим аҳамият касб этади. Давлат қонунчилик, бошқариш ва назорат функцияларини амалга оширса, жамоатчилик муаммоларни аниқлаш, уларни ҳал этишга кўмаклашиш, фуқаролар фаоллигини оширишда фаол иштирок этади. Бу эса атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва унинг ифлосланишини камайтириш имконини беради.

Давлат ва жамоатчилик ҳамкорлигининг асосий механизмлари

Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва унинг ифлосланишини камайтиришда давлат ва жамоатчилик ҳамкорлигининг қатор механизмлари мавжуд. Булар қуйидагилардан иборат:

- Қонунчилик ва норматив-ҳуқуқий базани такомиллаштириш. Ушбу йўналиш доирасида атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш, чиқиндиларни бартараф этиш масалаларини тартибга солувчи қонунлар, Президент фармонлари, ҳукумат қарорлари ва маҳаллий ҳокимият норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари қабул қилинади. Бунда давлат ва жамоатчилик ўртасидаги самарали ҳамкорлик муҳим аҳамият касб этади.

- Давлат-хусусий шериклик. Ушбу механизм доирасида давлат органлари ва хусусий компаниялар ўртасида қўшма лойиҳалар, хизматлар кўрсатиш шартномалари, кўнгиллилик асосидаги янги корхоналар тузиш каби шаклларда ҳамкорлик амалга оширилади. Бунинг натижасида атроф-муҳитни ифлослантирувчи омилларни камайтириш бўйича янги ечимлар топилади, технологик ҳамда молиявий ресурс базаси кенгаяди.

- Давлат ва жамоатчилик назорати. Ушбу механизм доирасида атроф-муҳитни ифлослантирувчи субъектлар фаолиятини назорат қилишда давлат органлари (санитария, экология, ер назорати ва бош.) билан жамоатчилик (экологик ташкилотлар, фаол фуқаролар, ОАВ) ўзаро ҳамкорлик қилади. Бунда аниқланган ҳуқуқбузарликлар юзасидан тегишли чора-тадбирлар кўрилади.

- Ахборот алмашиниши ва малакавий ҳамкорлик. Атроф-муҳитнинг ҳолати, унга таъсир этувчи омиллар, муаммоларни ҳал этиш бўйича амалга оширилаётган чора-тадбирлар тўғрисидаги маълумотларни давлат органлари ва жамоатчилик ўртасида ўзаро алмашиш жараёнлари ушбу механизмга киради. Шунингдек, аҳоли ва бизнес субъектларининг атроф-муҳитни муҳофаза қилишга доир малакасини ошириш мақсадида уларни ўқитиш ва қайта тайёрлаш жараёнларида ҳам ўзаро манфаатли ҳамкорлик амалга оширилади.

- Молиявий қўллаб-қувватлаш. Давлат бюджетидан ва бошқа манбалардан атроф-муҳитни муҳофаза қилишга, чиқиндиларни қайта ишлаш тизимини ривожлантиришга маблағлар ажратилади. Буни аниқлаш, молиявий оқимларни асослантириш ва унинг самарали сарфланишини назорат қилишда эса жамоатчилик иштирокидан фойдаланилади.

Юқорида келтирилган механизмлар ўртасида уйғунлик ва ўзаро алоқадорлик мавжуд бўлиб, улар бир-бирини тўлдириб, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва унинг ифлосланишини камайтиришга йўналтирилган. Давлат томонидан бу жараёнларни манбалаштириш, уларни қонунчилик ва бошқарув механизмлари орқали мувофиқлаштириш ҳамда жамоатчилик иштирокини таъминлаш долзарб аҳамият касб этади.

Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва унинг ифлосланишини камайтиришда давлат ва жамоатчилик ҳамкорлиги қонунчилик ва норматив-ҳуқуқий базани такомиллаштириш, давлат-хусусий шериклик, давлат ва жамоатчилик назорати, ахборот алмашиниши ва малакавий ҳамкорлик, молиявий қўллаб-қувватлаш каби механизмлар орқали амалга оширилади. Ушбу механизмлар бир-бирини тўлдириб, самарали ижтимоий-иқтисодий натижаларни таъминлайди.

Замонавий жамиятда атроф-муҳитнинг ифлосланиши қатор саноат, энергетика, қишлоқ хўжалиги, транспорт ва коммунал хизматлар соҳаларидаги фаолият, аҳоли сонининг ўсиши ва урбанизация, истеъмол маданиятининг ўзгариши каби омиллар туфайли кузатилмоқда. Бу ҳаво, сув ҳамда тупроқ ифлосланишига, экологик муаммоларнинг кучайишига олиб келмоқда.

Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва унинг ифлосланишини камайтиришда давлат ва жамоатчилик ўртасидаги ҳамкорлик муҳим аҳамиятга эга. Давлат қонунчилик, бошқариш ва назорат функцияларини, жамоатчилик эса муаммоларни аниқлаш, уларни ҳал этишга кўмаклашиш, фуқаролар фаоллигини ошириш йўналишларида ўз ролларини ўйнайди.

Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва унинг ифлосланишини камайтиришда давлат ва жамоатчилик ҳамкорлигининг асосий механизмлари сифатида қонунчилик ва норматив-ҳуқуқий базани такомиллаштириш, давлат-хусусий шериклик, давлат ва жамоатчилик назорати, ахборот алмашилиши ва малакавий ҳамкорлик, молиявий қўллаб-қувватлаш каби йўналишлар алоҳида аҳамият касб этади.

Ушбу механизмларни самарали амалга ошириш мақсадида қонунчилик ва норматив-ҳуқуқий базани янада такомиллаштириш, давлат-хусусий шериклик ва жамоатчилик иштирокини кенгайтириш, ахборот алмашилиши ҳамда малакавий ҳамкорликни кучайтириш, молиявий қўллаб-қувватлашни кенгайтириш зарур. Бу эса атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва унинг ифлосланишини камайтиришда давлат ҳамда жамоатчилик ҳамкорлигини янада ривожлантиришга хизмат қилади.

АДАБИЁТЛАР

1. Носиров И. А., УПРАВЛЕНИЕ РИСКА НА МАЛОМ БИЗНЕСЕ// E Conference Zone, 49–56. Retrieved from <https://econferencezone.org/index.php/ecz/article/view/2573>., 2023-12-02.
2. Носиров И. А., Экологизация экономики в условиях рационального управления и использования природных компонентов // Т. Экономика и образования, 2012. № 4. – Б. 91-94.
3. Носиров И. А., Новые теоретические подходы к решению практических проблем экологизации // Актуальные вопросы современной науки (Санкт-Петербург). 2015. № 4 (8). – С. 69-74.
4. Носиров И. А., Совершенствование регионального природопользования как важный фактор решения глобальных экологических проблем // Актуальные вопросы современной науки (Санкт-Петербург). 2015. № 4(8). – С. 74-79.
5. Носиров И. А., Перспективы развития системы экологического менеджмента в Узбекистане // Экономика и предпринимательство. 2016. № 11. С. 875-878.

6. Носиров И. А., Role of environmental management in the develop of small businesses // Экономика и предпринимательство. 2016. № 11. – С. 905-907.
7. Носиров И. А., Влияние научно-технического прогресса на эффективное использование природных ресурсов // Вестник Каракалпакского филиала Академии наук Республики Узбекистан. 2016. № 6. – Б. 80-82.
8. Носиров И. А., Перспективы и проблемы развития системы экологического менеджмента в Узбекистане // Приложение 6 журнала «Сельское хозяйство Узбекистана». Журнал «Агроилм». 2016. № 6 (44). – С. 96-97.
9. Носиров И. А., Роль экологического менеджмента в развитии малого бизнеса // Журнал «Общество и управление» Академии государства и управления при Президенте Республики Узбекистан. 2016. Выпуск 3. - С. 129-132.
10. Носиров И. А., The role of the ecological management on the developing of small business // Theoretical & Applied Science. AQSH № 01 (45), 2017. – S. 120-123.
11. Носиров И. А., Развитие креативности молодежи – это путь возвышения креативного управления // Научный вестник ФерГУ. 2021. № 2. – С. 47-49.
12. Носиров И. А., Теоретические и методологические основы экологического менеджмента в использовании природных ресурсов в условиях глобализации экономики // Научный вестник ФерГУ. 2021. № 6. – С. 33-39.
13. Носиров И. А., Теоретические основы развития экологического менеджмента в условиях интеграции эколого-экономических отношений // Наука сегодня: вызовы и решения. Материалы международной научно-практической конференции. – г.Минск., 2022. ISBN 978-5-907341-66-1. – С. 41-45.
14. Носиров И. А., Role of environmental management in the develop of small businesses // Наука сегодня: вызовы и решения. Материалы международной

научно-практической конференции. 2022. ISBN 978-5-907341-66-1. –С. 37-41.

15. Носиров И. А., The global environmental problems, environmental management tasks for // Seybold Report. ISSN: 1533-9211, Scopus coverage years, Trade Journal. 2022. – P. 508-514.

16. Носиров И. А., Some issues of improving management accounting of costs for the production of ceramic products // Proceeding IX International Conference «Industrial Technologies and Engineering», Volume IV, Shymkent, Kazakhstan December 09-10, 2022. – P.220-222.

17. Носиров И. А., Теоретические подходы изучения вопросов менеджмента и управленческого учета на современном этапе // Сборник материалов международной научно-практической конференции на тему «Проблемы совершенствования фискальной политики в условиях цифровой экономики». – Ташкент, 2022. – С. 376-381.

18. Носиров И. А., Мотивационные механизмы в высших учебных заведениях, их роль и значение // Международный журнал теоретических и практических исследований. ISSN 2181-2357. Том 2. Номер 11, ноябрь 2022. – С. 161-168.

19. Носиров И. А., Вопросы совершенствование использования инновационных методов в управлении персоналом на предприятиях. // Совершенствование фискальной политики в условиях цифровой экономики // Материалы Международной научно-практической конференции по «проблемам» коллекция. Т.: ФИ., 2022. С. 618-623.

20. Nosirov I.A. Challenge of the century: environmental management of natural resource use // МАХАЧКАЛА, МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ «Устойчивое развитие: анализ тенденций российской и мировой экономики», 4 - 5 апреля 2023 года., С. 196-203

21. Носиров И. А., Махмудов А. Цифровая экономика – менеджмент выявления налоговых правонарушений // МАХАЧКАЛА,

МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ
«Устойчивое развитие: анализ тенденций российской и мировой
экономики», 4 - 5 апреля 2023 года., С. 204-210

22. I.A.Nosirov, I.T.Ermatov CALCULATING THE EFFEKTIVENESS
OFIMPLEMENTING THE STRATEGY AND PROPOSED MEASURES// Т.,
2023., С.109-115

23. И.А.Носиров. И.А.Экологический менеджмент использование
природных ресурсов - важные задачи человеческого общества//
Андижан.,Научно-технический журнал машиностроение С. 157-164

24. И.А.Носиров. Экологический менеджмент использование природных
ресурсов - важные задачи человеческого общества//Т. ЭЛЕКТРОННО-
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “Налог и жизнь” С. 157-164